

СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ В РЕГИОНАЛНАТА ЛИТЕРАТУРА И ИСТОРИЯ: ЕДИН СЪВРЕМЕНЕН „РАЗКАЗ“ ЗА ПРЕНАСЯНЕ НА МОЩИ

Елена Азманова-Рударска

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме. В статията изследвам трансформацията на култа към св. Климент Охридски – от образ с чисто религиозни функции до образ, натоварен с обществено-социални функции. Статията анализира и контекстуализира неизследвани досега страници от историята на локалното почитане на светеца. Църквата „Св. Спас“ („Възнесение Господне“) в с. Дрен, близо до Радомир, е осветена с частица от мощите на св. Климент през 1949 г. Михаил Хр. Попов, свещеникът на църквите в Дрен, пише „Летописна книга на храм „Св. Петка“, където разказва историята по освещаването на храма „Св. Спас“. В статията е направено описание на църквата „Св. Спас“, дадена е кратка биография на свещениконом Мих. Хр. Попов, представена е книгата му, очертана е ролята на Софийския митрополит Стефан в паметното събитие. В изследването са използвани статии от вестници, научни изследвания и художествени произведения за св. Климент Охридски.

Keywords: St. Kliment Okhridski, Relics, village Dren, Church “St. Spas”, Cult of the Seven Saints

Настоящото изследване се основава на един исторически факт – освещаване на новопостроена църква с влагане на мощи на св. Климент Охридски в светия престол. Събитието се случва през 1949 г. – твърде „ново“, но и твърде „смутно време“. Основната цел на разработката е да разкрие възможностите на един религиозен култ да прерасне в нещо повече – обществен култ към личността на Климент Охридски и неговото просветно дело, а следователно и да оформи нов културен пласт в едно неголямо населено място като радомирското село Дрен.

Статията има за задача да проследи как регионалната литература отразява процесите на митологизация, на промяна на култа към св. Климент Охридски във времето на социализма през 1949 г. Изследването се опира както на текстове от регионалната краеведска и мемоарна литература, така и на разговори интервюта със свидетели и съвременници, но и на публикации из периодич-

ния печат и някои научни изследвания и литературно-художествени творби на български автори по представената проблематика.

В този специфичен сглоб на събитие и книжнина се оформя текст, подобен на „разказ за пренасяне на мощи“. И не съвсем. Защото това е нов тип „шестване“ на мощите – изследва се не толкова тяхната мобилност, колкото възможността им да оформят култ или да трансформират вече съществуващ такъв.

Понятието „регионална литература“ в тази статия се употребява по формулировката, дадена от Ив. Богданов в неговия „Енциклопедичен справочник на литературните термини“, а именно – „литературно-художествени произведения, отличаващи се с особености на пейзажа, бита и езика, присъщи на някоя провинция или област, но традиционно свързани с утвърдена национална литература“ (Bogdanov, 1993). Краеведската литература, от своя страна, е известна повече като документално-художествен, отколкото като литературно-художествен текст. Това обаче не пречи да се търси в него, подобно на мемоарния текст, и литературно поведение (Azmanova-Rudarska, 2010:10).

В същото време, изследването споделя мнението на Ст. Стоянов, че „такъв тип литература в един или друг обем съществува във всички региони на България“ (Stoyanov, 2009: 294). И докато проф. Стоянов в своята статия разглежда „текстове в проза“, които „имат определени жанрови претенции: повести, романи, сборници с разкази“ (Stoyanov, 2009: 294), то Цанко Игнев разглежда регионалните енциклопедии като част от националното познание, но „отразяват детайлизирането на общото и особеното в конкретните факти на емпиричното, на отделните явления и събития и са конкретен израз на частното в познанието на обективната действителност“ (Ignev, 1991: 70). Според него своеобразната среща между краеведския текст и научната енциклопедия е именно регионалната книжнина (Ignev, 1991: 71) и този извод набелязва много същностна черта на регионалната литература – средищното ѝ място, но и ролята ѝ на свързващо звено между наука и книжнина, между литература и текст, между документ и литература.

Основен извор за настоящото изследване е една малка книжка от регионалната мемоарна литература, съхранила писмено спомена – тема на настоящата дискусия, а именно „Летописна книга на храм „Св. Петка“, с. Дрен“ от свещеноиконом Михаил Хр. Попов. Тези записки на свещеника са издадени от неговите наследници през 90-те години на XX век, но точната година не е обозначена. Книжката е с общ обем 136 страници, в които свещеникът разказва своя живот, историята и бита на населеното място, църковната история на двата храма – „Св. Петка“ и „Св. Спас“, религиозни и езически легенди и истории, разкрива политически и социални проблеми. Жанрът на творбата е трудно определим, тя е едновременно и летописна книга на църква, и автобиография, и мемоарни записки, и краеведски сведения, и фолклорни легенди, и история на църковното дело и на обществения живот в село Дрен.

Събитието – тема на настоящата статия, е следното. На 27.X.1949 г. в село Дрен, Радомирско, новопостроеният храм „Св. Спас“ („Възнесение Господне“) се освещава с частица от мощите на св. Климент Охридски. Провежда се тържествено литийно шествие с участие на много хора от селото и околността, общественици и високопоставени служители към Българската православна църква. „Св. Спас“ е замислен и построен като храм-паметник на загиналите във войните 1912 – 1918 г. Инициативата принадлежи лично на местния свещеник и е изпълнена от него – освен надписа, уточняващ, че това е храм-паметник, на външната фасада е поставена и черна мраморна плоча, на която са изписани имената на всичките 42-ма дренци, намерили смъртта си заради войните. Всички те са били на Южния фронт, в Македония, като по-голямата част са загинали на бойното поле, а една малка част умират от раните си в болница, като двама – вкъщи.

Самият ритуал „освещаване на храм“, извършен в едно от най-смутните времена след 1944 г., е маркер за влиянието на политиката, религията и културата на обществото, от една страна, а от друга – на отделната личност, върху преформатирането на установен религиозен концепт – култа към св. Климент Охридски.

Култът към мощите като свети реликви възниква още през Средновековието и тяхното пренасяне цели да се оформи нов религиозен център (Rakova-Penkyova, 2016). Самият храм пък, който получава такъв дар, се приема за „силен“ по отношение на изповядването на вярата.

Полагането на частица от мощи в новопостроен храм е нещо по-различно и като ритуал, и като религиозна цел, и като обществено осъществяване. Докато мощите или техните части, изложени в храмовете за поклонение, са подвижни и временно предоставени, то вложените в престолния камък реликви остават там завинаги. Ритуалът на пренасянето до храма се осъществява с тържествено литийно шествие. Религиозната цел на мощите, вложени в храма, е трайното привличане на покровителството на светеца над храма, а оттук – и над населеното място. Разбира се, тук липсва възможността за поклонение пред мощите, но религиозната вяра твърди, че тяхната сила става още по-голяма, когато се намират в най-сакралната част от храма – олтара.

Според най-ранните сведения за живота на св. Климент (средновековните агиографски текстове на Теофилакт Охридски, Димитър Хоматиан) той е погребан в църквата на манастира „Св. Пантелеймон“, отдясно на олтара (КМЕ 2003: 325). Още през X в., както свидетелства календарът на Асеманиевото евангелие (Raykov, 1966: 321), той е канонизиран, като за празник на светеца е приета датата 27 юли – храмовият празник на „Св. Пантелеймон“. Точното време на канонизацията обаче, както и времето на излагане на мощите за поклонение, не са известни. До 1405 г. мощите на св. Климент се съхраняват в църквата, в която е погребан (Kiselkov, 1941: 81). През XV век град Охрид е завзет от турците, църквата към

манастира на св. Климент е превърната в джамия, а мощите са измолени от християните и преместени в градската черква „Св. Богородица“, наречена по-късно „Св. Климент Нови“. През XVII или XVIII век главата на светческото тяло е измолена (според В. Киселков „благочестиво открадната“) от гръцки монаси от обителта „Св. Йоан Продром“ край гр. Верия, Северна Гърция (Kiselkov, 1941: 83). По време на Късното възраждане сградата на храма е запустяла и полуразрушена. Едва когато Македония е присъединена към пределите на България в периода 1941 – 1944 г. в манастира са проведени разкопки и скопският археолог Д. Коцо открива гроба на св. Климент (КМЕ, 2003: 325). Църквата „Св. Пантелеймон“ е възстановена едва през 2000 г. като храм „Св. св. Климент и Пантелеймон“, а мощите на охридския чудотворец са пренесени отново там. Само тези две места съхраняват ценни реликви за българския духовник, просветител, лечител и закрилник както през цялото Средновековие, така и до най-ново време.

За пръв път на територията на днешна България частица от мощите пристига през 1918 г. – костичка от дясната ръка на светеца е донесена от охридския митрополит Борис, когато се налага да напусне града при превземането му от съюзническите войски (Kalev, 1979: 66). Тази реликва е дарена на храма „Св. Седмочисленици“ в София.

Най-важното сведение за частичка от мощите на св. Климент в Дрен се пази в самата църква „Св. Спас“ („Възнесение Господне“). Там, на стената над балкона над наоса, стои надпис, собственоръчно изработен от свещеноиконом Михаил Хр. Попов. В този текст, след благослова, изредените имена на черковните настоятели и майсторите, като се уточняват годините на построяване и изографисване, е посочено и следното: „На 27.10. (14 ст. ст. – б.а., М.Хр.П.) 1949 г., Петковден, биде осветена черквицата с Негово Преосвещенство Епископ Партений Левкийски – викарий на Св. Соф. Митрополия, св. Мощи вложени във Престола на Св. Климент Охридски. Богу слава! Амин!“⁽¹⁾.

В „Летописната книга“, в главата „Изографисване на храм-паметник „Св. Спас“, е записан почти същият текст: „На 27.X. 1949 г. на Петковден черквицата бе осветена от Н. Преосвещенство Епископ Партений Левкийски, викарий на Св. Софийска Митрополия. Св. мощи от Св. Климент Охридски Чудотворец се вложиха в св. Престол“ (Роров, 108). А на стр. 136 под заглавие „Препис“ Мих. Хр. Попов предава следния текст, вероятно записка към църковната летописна книга: „На 27.X. 1949 г. паметта на преподобната Петка Параскева имах голямата милост Божия да празнувам 100-годишнината на храма „Св. Петка“ в с. Дрен с духовенството от Радомирската духовна околия и да извърша освещаването на храма „Св. Спас“, построен върху основата на стар храм от незапомнени времена с ревността и неизчерпаемата енергия на стария свещеноиконом о. Михаил Христов Попов. Призоваваме Божието благословение над селото да цъфти в православно благочестие и над дома на милия и гостоприемнен дядо иконом! Левкийски Епископ Партений“.

Още един пример потвърждава събитието, неговата тържественост и значимост. Това е част от статията „Религиозно тържество в село Дрен, Радомирско“, поместена в „Църковен вестник“ от 30 ноем. 1949 година: „На 27 октомври 1949 – Петковден – в радомирското село Дрен стана освещаването на храм-паметник „Св. Спас“... На същия ден биде отпразнувана и стогодишнината на енорийския дренски храм „Св. Петка“. На тия две мили църковни тържества, в които се устройа и литийни шествия със свети мощи...“ (Tsonev, 1949: 12).

Засега липсват безспорни сведения по въпроса откъде са мощите, но най-вероятно е те да са получени като дар от софийския храм „Св. Седмочисленици“. Първо, това е времето след Първата световна война – тоест, столичният храм притежава мощи на св. Климент. Второ, участието на Левкийския епископ Партений, викарий към Софийската митрополия, е достатъчен гарант, от една страна, за истинността на реликвата, а от друга – възможността тя да идва от Софийската митрополия. Единственото място, където се съхраняват в тази митрополия, е храмът „Св. Седмочисленици“.

В Инвентарната книга на храм „Св. Петка“ се потвърждава тази информация, допълваща по-горните фрагментарни сведения. Начална година на завеждане на книгата е 1938 г. и в нея са описани всички църковни утвари, принадлежали някога към храмовете в Дрен или намерени в селото, както и притежанията към момента на попълване на книгата. Сведението за освещаването на църквата „Св. Спас“ е вписано през 1952 г. на страница 14 – „понеже с мощите на св. Климент – вложени в светия престол – е осветен храма“, а като участвали свещеници в ритуала се посочват Левкийски Епископ Партений, викарий на Софийската митрополия, „много свещеници заедно с архимандрит Яков (руснак)“.

Мария Гърбева – внучка на свещеноиконом Михаил Хр. Попов, която е била 12-годишна по време на освещаването и е участвала както в църковната служба като част от хора, така и в процесията с мощите. На настоящите ми въпроси как и защо се е стигнало до такова велико събитие да бъде дарена частичка от мощите на св. Климент, внучката на свещеноиконома дава следните два отговора. Единият е: „Да дойде частичка от мощите на св. Климент това идва от там, че дядо ми е завършил в Скопие“. А другият – „Друго, което си спомням по повод на този ден, е, че дядо ми беше работил няколко дни, на стената беше изписал текста: „Посвещава се на загиналите във войните“. Това силно ме впечатли... И по този повод бе поискал да се направи с мощите на св. Кл. Охридски (освещаване – б.м., Е. А.)...“.

Ясно е, че личността на свещеноиконом Мих. Хр. Попов е в основата за това радостно събитие. Той е роден 1884 г., внук е на свещеник Петър и правнук на хайдут Ненко, а неговият чичо е поп Георги.

Михаил израства в род на забележителни личности за местната селска общност, от които слуша и възприема нравствените ценности, религиозния пietet, но и усещането за историчност и стойност, за познание и усъвър-

шенстване. В училище е отличник, а извън него започва да помага на своя чичо поп Георги в църковните служби. Основното си образование завършва в Дрен, а средно – в близкия град Дупница.

Желанието му е да учи в Духовната семинария в Самоков, но не разполага със средства. През 1903 г. се жени за Мария – дъщеря на видния чорбаджия Минчо Агаин от с. Друган и сестра на Боте Минчов, тогава народен представител. „В моята мисъл да стана свещеник, сега вече подета и от съпругата ми с още по-голема настойчивост, аз намерих съдействие от тъста ми и шурей ми, което се дължеше на постоянното настояване на булката ми“ (Роров, 119). През 1905 г. постъпва в свещеническото училище в гр. Скопие, където се откроява като старателен и даровит – „почнах не само когато ми е ред да проповедам в черквите, но подбуждан и подтиквам от добрите певци скопяни Х. Димковци в черквата „Св. Димитър“, на 2 – 3 пъти излизах и с импровизации“ (Роров, 119). Тогава започва и да пише – разкази, стихотворения, както и рисува много добре. Предлага за печат свои творби и така подпомага скромните си средства.

След като завършва двугодишния курс, се прибира в Дрен и през 1909 г. е ръкоположен и въведен в енорията си. Провежда службите с голямо старание и се включва активно в обществения живот. По време на Първата световна война 1916 – 1918 г. е командирован за енорийски свещеник в гр. Бела паланка, Сърбия. След завръщането си от Сърбия продължава да пише и да изпраща текстове в „Църковен вестник“, сп. „Пастирско дело“, детското списание „Витлеем“, сп. „Народен страж“ и др. Протоиерейството си получава лично от Софийския митрополит Стефан през 1922 г., а по-късно и произведен в свещеноиконом през 1948 г. също от (вече) екзарх Стефан. Че са съществували лични познанства с този високопоставен и многоуважаван човек, свидетелстват и внучката му Мария Гърбева, и внукът Емил Попов, а също и честото му споменаване както в „Летописната книга“, така и из други текстове на регионалната литература в Дрен – записки на даскал Алекси Хаджийски (ръкопис), „Музикалният бит на с. Дрен“ от П. Пугев (ръкопис), Инвентарната книга към храм „Св. Петка“, с. Дрен. В последната е посочено: „... Черквата бе обзаведена напълно и се проектирало да бъде осветена на 1944 г. заедно празнуването 100-годишнината на храма „Света Петка“. Обаче това не можа да стане поради смущенията след 9.IX.1944 г.“. Това е времето на митрополит Стефан и най-вероятно освещаването на храма да е замислено при една от срещите със софийския митрополит. Но подадената от екзарх Стефан оставка през 1948 г., следствие на несъгласието му с новата власт, нарушава тези планове. А присъствието на образа на митрополит Стефан по страниците на регионалната литература за Дрен изгражда част от корпуса на „разказа за пренасянето на мощите“ – възхваляването на софийския митрополит се превръща в една от устойчивите части в изграждането на разказа (Angucheva-Tihanova, 2000: 54).

Храм-паметник „Св. Спас“ в сегашния си вид е издигнат през 1929 – 1933 г. на основите на стар храм и се състои от две части – стара и нова. Старата част е средновековна постройка, запазени са източната част, олтарната, и малка част от южната и северната – зидини. След зидините е направено разширяване на черквата в северна, южна и западна посока. Новата и старата част са свързани с арка, която има лицева западна част, част от вътрешността на храма е изрисувана. Църквата „Св. Спас“ е изградена като псевдотриконхална, с три средни арки между олтара и притвора. Изграден е и балкон над притвора, който свързва стълбището с камбанарията.

През 1941 г. е изографисана от М. Малецки, а стенописите включват изцяло български светчески пантеон. Олтарната част е изцяло затворена от малък дърворезбован иконостас, изработен от дренски самоук майстор. Съдържа четири основни (царски) икони и четири на втория ред апостолски.

В олтарната абсида са изографисани фронтално Исус Христос, държащ хляб в лявата ръка, с дясната благославя, а пред него е чашата за причастие. Около неговия образ са изрисувани ангелчета. Самият престол в олтара е плоча с форма на квадрат, изработена от бетон и мозайка.

На лявата, северна стена на храма, са изографисани равноапостолите св. св. Кирил и Методий, св. цар Борис и св. Петка Търновска. На дясната, южна стена на храма, симетрично на тези от лявата, са изографисани св. Климент и св. Наум, св. Йоан Владимир и св. Иван Рилски. Двата по-малки олтара са посветени на Исус Христос Пантократор (отдясно), а отляво – св. Богородица. Централно от олтара е изображението на бог Саваот, старец с побеляла коса и брада, благославящ с двете си ръце, в скута му – Христос Емануил, благославящ с дясната ръка, а в лявата държащ книга, на гърдите на Саваот – св. Дух, предаден чрез символиката на гълъб. На централния свод пред иконостаса е изписано: „Боже, пази България“ – на този надпис попада погледът на посетителя още от входната врата.

Може би под влияние на личните си впечатления от Първата световна война, може би поради мъката, която е видял у хората, загубили близките си, у свещеноиконом Михаил Хр. Попов възниква идеята новостроящата се сграда да се превърне в храм-паметник на загиналите във войните дренци – 1912 – 1918 г. Така тя се вписва в нов комплекс, този път не архитектурен, а ментален. Възпоменателният дом се превръща в храм-паметник, а с новите си функции само утвържда своята тайнственост – наследник на забравен полуразрушен храм, сред гробищния парк, храм-паметник.

Култът към св. Климент е изграден още в първите години след канонизирането му. Вярванията и легендите са съхранени и до днес в Охрид и околността. Въведеното честване на светеца заедно с останалите просветители оформя празника на св. Седмочисленици. Въпреки силната вяра култът към св. Климент остава предимно регионален – в Югозападна България.

Село Дрен се намира на 15 км северно от Дупница и на около 46 км южно от София. Дрен принадлежи към географската област Мраката и като такава попада в границите на Югозападна България. В първите години от 1900 г., както съобщава в своите мемоари „И аз на тоя свят“ Ал. Балабанов, „от Дупница надолу започваше Македония“. Затова прави силно впечатление проникването на култа към св. Климент от Охрид в посока София, т.е. от юг на север.

Връзката Охрид, Македония – свободна България е един от лайтмотивите в произведенията от 1914 г. (започва подготовката за тържествата по случай 1000-годишнината от успението на Кл. Охридски) до 1944 г. – време, заключено между първото (1915 – 1918) и второто (1941 – 1944 г.) влизане на българска войска в града до времето на тяхното окончателно изтегляне (септември, 1944 г.). В тези творби св. Климент е представян като закрилник на града, който „събужда съзнанието“ на хората там, пристига при тях. След 1944 г. литературата е много „чувствителна“ на тема София – Охрид, защото Охрид попада в пределите на Югославия и политическата конюнктура забранява дискутирането на този факт. Интересно е да се отбележи, че както през 1915 г., така и през 1941 г. се появяват творби (стихове, разкази, есета), които изразяват радостта на българите, че Охрид попада в пределите на България (Duychev, 1941, Shtiplieva, 1941, Shtereva, 1993).

Промяната в нагласите спрямо научното и художественото наследство, тяхното обособяване и разграничаване представя и развитие в култа към светеца. Още през 1916 г. в речта си по повод честванията на 1000-годишнината на св. Климент Ал. Теодоров-Балан посочва разликата между „обичайното, традиционното знание и научното откритие“ (Teodorov-Balan, 1919: 4). Както отбелязва и Кр. Станчев, първите сведения в ново време са научните изследвания. През Средновековието легендарността на образа се изгражда въз основа на религиозния култ, част от който е биографичният факт (колкото и условно казано, е такъв) от житията. Във времето на Късното възраждане и особено след Освобождението легендарността борави не толкова с биографичното (твърде оскъдно), а с нарастващата популярност – съчетание от религиозен култ, научно познание (популярно и високо) и фолклорни легенди. Така популярният образ започва постепенно, но неотстъпно да измества чисто религиозната представа – и времево, и пространствено, и ментално.

По-конкретна е В. Велинова, когато обяснява детайлно как преминаването на образа на Климент от един начин на изображение и представяне в друг довежда до това разширение на култа – „Включването на иконописните изображения на Климент в храмовата живопис е вече една солидна основа за преминаване на историческия спомен за Климент в една друга сфера на битуване – легендите и преданията“ (Velinova, 1995: 107).

Картината на преход от научни към художествени измерения не би била пълна, ако не се посочи едно интересно „Упътване“ по повод честванията на

1000-годишнината на светеца (Упътване, 1915). В него се дават подробни насоки за подчертаване образа на светеца във всяко населено място – например, създаване на специфичен кът, наименование на новопостроени сгради (училище, читалище, църква, параклис), преименуване на съществуващи, именуване на улици, площади и др. кътове от градския и селския бит. Така всяко нещо вече може да изразява идеята за светеца, а култът се формира на база разпространение.

Когато през 1916 г. Ал. Теодоров-Балан произнася своята реч в чест на 1000-годишнината на светеца, той подчертава разбирането на народа за Климент като част от по-голяма общност просветители: Наум, Горазд, Сава, Ангеларий. В тази поредност задължително трябва да включим и св. цар Борис-Михаил Покръстител на българите, изографисван на много места редом с образите на просветителите от св. Седмочисленици. Допълнението на своеобразния пантеон често включва и образите на св. великомъченик княз Иван Владимир и на раннохристиянския св. Еразъм. Така този своеобразен светчески ансамбъл акцентира, от една страна, времево: времето на Първото българско царство, а от друга страна – пространствено: Охридската архиепископия. Много последователно разкрива тази трансформация Кр. Станчев – според него „деформацията“ на образа се постига чрез последователното „идеализиране и хиперболизиране“, което е резултат от последователното „деструктуриране на земните му черти в името на божествената вечност и истинност“ (Stanchev, 1988: 11).

Ясен пример за трансформацията на култа към св. Климент е сравнението на неговото разпространение в Охрид и в Дрен. В Охрид религиозно-историческият спомен е най-жив, следва богато изграждане на иконописни предмети, моделиране във фолклорни словесни образи и разбира се, научното изследване на образа също започва от там, а художествената инвенция го включва в творби редом с града на светеца. В Охрид е засвидетелствана и първата му обществено-социална функция – той е покровител, което е убедително доказано през 1915 г. (Vasov, 1974: 119).

В село Дрен религиозно-историческото познание е слабо, иконописен образ има от 1864 г. в църквата „Св. Петка“, където е изобразен заедно с Наум, Кирил и Методий (на южната стена) от зографите на Самоковската художествена школа. Тук няма нужда обаче от биографично дописване през 1949 г., защото вече са известни научните изследвания още преди изографисването на образа и внасянето на реликва в църквата „Св. Спас“. Очевидно е, че за да е „активен“, т.е. да изразява своите функции на религиозен вдъхновител, закрилник, лечител, духовен водач, просветител, има нужда светецът да бъде обвързан в нов митологичен комплекс, който да актуализира вяра в култа. Така в Дрен култът към св. Климент се гради въз основа на силни обществено-социални функции – върху руините на

средновековен храм, храм-паметник и част от гробищния комплекс; той се оказва закрилник на загиналите, даряващ покой на мъртвите и образ, съхраняващ паметта на населеното място. Тази трансформация на култа към св. Климент – да осъществява връзката между живи и мъртви, историческа памет и помен – помага да се очертае своеобразна парадигма в дълговековното утвърждаване и разширение на култа към него. Образът е първоначално с религиозно-историческа популярност, преминава през трансформациите на иконописен, фолклорен, научен, просветителски образ, обогатява своите функции чрез художествените текстове, за да започне да функционира през времето на социализма (1944 – 1989) и като култ със силен обществено-социален статус.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Както тук, така и във всички цитати от книгата на Мих. Хр. Попов правописът е запазен изцяло с цел да се предаде по-автентично текстът.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Azmanova-Rudarska, El. (2010). *Memoaristichnite tvorbi sled Osvobozhdenieto. Figuri na avtora*. Blagoevgrad: UI "Neofit Rilski" [Азманова-Рударска, Ел. (2010). *Мемоаристичните творби след Освобождението. Фигури на автора*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“].
- Angusheva-Tihanova, G. (2000). *Razkazat za prenasayane na moshtite na sv. Ivan Rilski ot Vladislav Gramatik: Kam tipologiyata na zhanrovata valentnost na tekstovete za prenasayane na moshti. // 1100 godini kult kam sv. Ivan Rilski*. Sast. Rosen R. Malchev, Konstantin Rangochev. Sofia: Rod. [Ангушева-Тиханова, Г. (2000). *Разказът за пренасяне на мощите на св. Иван Рилски от Владислав Граматик: Към типологията на жанровата валентност на текстовете за пренасяне на мощи. // 1100 години култ към св. Иван Рилски*. Съст. Росен Р. Малчев, Константин Рангочев. София: Род].
- Teodorov-Balan, Al. (1919). *Sveti Kliment Ohridski v knizhovniya poмен i v nauchното direne. Akademichna rech*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa [Теодоров-Балан, Ал. (1919). *Свети Климент Охридски в книжовния помен и в научното дирене*. Академична реч. София: Държавна печатница].
- Bogdanov, Iv. (1993). *Entsiklopedichen rechnik na literaturnite termini*. Sofia: Izdatelstvo "D-r Petar Beron" [Богданов, Ив. (1993). *Енциклопедичен речник на литературните термини*. София: Издателство „Д-р Петър Берон“].

- Vazov, Iv. (1974). *Sveti Klimente!* // *Ivan Vazov. Sabrani sachineniya*. Том 4. Sofia: Balgarski pisatel [Вазов, Ив. (1974). *Свети Клименте!* // *Иван Вазов. Събрани съчинения*. Том 4. София: Български писател].
- Velinova, V. (1995). *Kliment Ohridski. Uchitelyat i tvoretsat*. Sofia: Vreme [Велинова, В. (1995). *Климент Охридски. Учителят и творецът*. София: Време].
- Voytchak, M. (2002). *Sv. Kliment Ohridski v sledosovobozhdenskiya i mezhduevoenniya period na balgarskata literatura*. // *Nauchni trudove na PU "Paisiy Hilendarski"*. Том 40, kn.1. Filologiya, chast 3. Plovdiv: UI "Paisiy Hilendarski" [Войтчак, М. (2002). *Св. Климент Охридски в следосовобожденския и междувоенния период на българската литература*. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Том 40, кн.1. Филология, част 3. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“].
- Duychev, Iv. (1941). *Sv. Kliment Ohridski*. Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski" [Дуйчев, Ив. (1941). *Св. Климент Охридски*. София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Ignev, Ts. (1991). *Kam regionalното entsiklopedichno tvorchestvo*. // *Arhiv za poselishtni prouchvaniya*. Velikotarnovski universitet "Sv. sv. Kiril i Metodiy", br. 2. Veliko Tarnovo: Abagar [Игнев, Ц. (1991). *Към регионалното енциклопедично творчество*. // *Архив за поселищни проучвания*. Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, бр. 2. Велико Търново: Абагар].
- Kalev, Dim. (1979). *Tsarkvata "Sv. Sedmochislenitsi"*, Sofia. Sofia: Sinodalno izdatelstvo [Калев, Дим. (1979). *Църквата „Св. Седмочисленици“*, София. София: Синодално издателство].
- Kiselkov, d-r V.Sl. (1941). *Sveti Kliment Ohridski. Zhivot, deynost i zhitiya*. Sofia: Balgarski podem [Киселков, д-р В.Сл. (1941). *Свети Климент Охридски. Живот, дейност и жития*. София: Български подем].
- КМЕ (2003). *Kirilo-Metodievskata entsiklopediya. V chetiri toma*. Том 3. Sofia: AI "Marin Drinov" [КМЕ (2003). *Кирило-Методиевска енциклопедия*. В четири тома. Том 3. София: АИ „Марин Дринов“].
- Stanchev, Kr.&G. Popov. (1988). *Kliment Ohridski. Zhivot i tvorchestvo*. Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski" [Станчев, Кр.&Г. Попов. (1988). *Климент Охридски. Живот и творчество*. София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Sveshtenoik. Popov, Mih. Hr. (b.g.). *Letopisna kniga na hram "Sv. Petka", s. Dren*. В. т [Свещеноик. Попов, Мих. Хр. (б.г.). *Летописна книга на храм „Св. Петка“, с. Дрен*. Б. м.].
- Raykov, B. (1966). *Ranni kalendarni vesti za Kliment Ohridski*. // *Kliment Ohridski. Sbornik statii po sluchay 1050 god. ot smartta mu*. Sofia: Izd. na BAN [Райков, Б. (1966). *Ранни календарни вести за Климент Ох-*

- ридски. // *Климент Охридски. Сборник статии по случай 1050 год. от смъртта му*. София: Изд. на БАН].
- Rakova-Penkyova, Sn. (2016). Traektorii na svetite moshti i poklonnichestvo: XIII vek na Balkanite. // *Otchet po proekt. Rakopis* [Ракова-Пенкова, Сн. (2016). Траектории на светите мощи и поклонничество: XIII век на Балканите. // *Отчет по проект*. Ръкопис].
- Stoyanov, St. (2009). Kam poetikata i pragmatikata na regionalnata literatura. // *Prehodi i granitsi. Sbornik dokladi ot XV godishna nauchna konferentsiya na Fakulteta po slavyanski filologii na Sofiyskiya universitet "Sv. Kliment Ohridski"* (18 – 19 may 2009). Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski" [Стоянов, Ст. (2009). Към поетиката и прагматиката на регионалната литература. // *Преходи и граници. Сборник доклади от XV годишна научна конференция на Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“* (18 – 19 май 2009). София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Upatvane (1915). *Upatvane kak da mozhe vsyaka balgarska obshtina, sproti usloviyata na svoeto selo ili grad, da proslavi velikata hilyadogodishnina ot smartta na velikiya prauchitel i prosvetitel sv. Kliment Ohridski i hilyado godini balgarska prosveta na 27 yuli 1916 godina*. Klimentovski odbor pri Universiteta v Sofia. Sofia: Darzhavna pechatnitsa [Упътване (1915). *Упътване как да може всяка българска община, спроти условията на своето село или град, да прослави великата хилядогодишнина от смъртта на великия праучител и просветител св. Климент Охридски и хилядо години българска просвета на 27 юли 1916 година*. Климентовски отбор при Университета в София. София: Държавна печатница].
- Tsonev, P. (1949). Religiozno tarzhestvo v selo Dren, Radomirsko. // *Tsarkoven vestnik*, br. 41 – 42 ot 30 noemvri [Цонев, П. (1949). Религиозно тържество в село Дрен, Радомирско. // *Църковен вестник*, бр. 41 – 42 от 30 ноември].
- Shtereva, Zl. (1993). V grada na sveti Klimenta. // *Shtereva, Zl. Prozorets kam denya. Razkazi, spomeni, impresii i patepisi*. Sofia: M. Shterev [Щерева, Зл. (1993). В града на свети Климента. // *Щерева, Зл. Прозорец към деня. Разкази, спомени, импресии и пътеписи*. София: М. Щерев].
- Shtiplieva, S. (1941). Sveti Kliment Ohridski. Po sluchay vliزانeto na balgarskite voyski v Ohrid. // *Zora*, br. 6574 [Щиплиева, С. (1941). Свети Климент Охридски. По случай влизането на българските войски в Охрид. // *Зора*, бр. 6574].

ST. CLEMENT OF OHRID IN THE REGIONAL LITERATURE AND HISTORY: A CONTEMPORARY “STORY” ABOUT RELICS

Abstract. In this text the author explores the transformations of the cult of St. Kliment Okhridski by focusing on less known chapter of local veneration of the saint. The church “St. Spas” (“Ascencion of Jesus”) in the village of Dren, near city of Radomir (Bulgaria), was consecrated with a piece of relic from St. Kliment in 1949. Mihail Hr. Popov, the priest of the church in Dren, writes “Annals of the Church”, where he tells this story. The article offers a description of the church and a short biography of the priest. These data are presented in the context of articles from different newspapers, as well as scholarly studies and works about St. Kliment.

✉ **Dr. Elena Azmanova-Rudarska, Assist. Prof.**
SouthWest University “Neofit Rilski”
66, Ivan Mihailov St.
Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: eazmanova@abv.bg